

Gramotnost na 1. stupni ZŠ

Veronika Najvarová

1 Gramotnost / Katedra primární pedagogiky MUNI

1

Gramotnost

- dříve se za gramotného považoval každý člověk, který uměl číst, psát a počítat. Míra gramotnosti se posuzovala pouze na **umí x neumí**.
  - Víte o kterém období našich dějin mluvíme? V jakém století se pohybujeme? Jak v té době fungovaly školy? Pokud ne, prosím zopakujte si z Úvodu do pedagogiky a psychologie trohu historických souvislostí.
- Až do 80.let 20. století byli za gramotné považováni všichni, kdo prošli vzdělávacím systémem. Ukazovalo se ale, že mnozí z nich, přestože technicky text přečíst umí, neumí se podle něj zařídit (např. vykonat úkol, najít informace...). Rozdělení na umí x neumí, přestalo stačit.

2 Gramotnost / Katedra primární pedagogiky MUNI

2

Funkční gramotnost

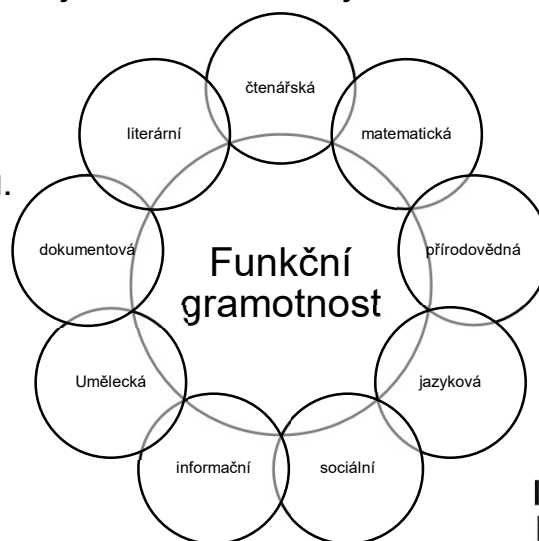
- Vystala potřeba zjišťovat, zda jedinec dokáže dovednost číst využít ke svým cílům (osobním, pracovním, společenským). Začalo se zjišťovat, zda mají schopnost **nalézt** informace, **porozumět** jim a **dále s nimi pracovat**. Toto pojetí práce s informacemi nazýváme **funkční gramotnost**.
- Byly vytvořeny mezinárodní srovnávací testy, které zjišťovaly úroveň funkční gramotnosti nejprve dospělých (IALS, SIALS, PIAAC) a následně patnáctiletých – lidí, kteří by měli mít ukončenou povinnou školní docházku (PISA), postupně se přidaly i testy žáků 9letých (naše 4.-5. třída, výzkum PIRLS).
- Testy PISA a PIRLS ukazují efektivitu vzdělávacích systémů ve světě, a proto jsou pro nás jejich výsledky důležité. Dozvídáme se z nich, jaké vzdělávací praktiky vedou k vyšší úspěšnosti žáků a k jejich vyšší funkční gramotnosti.
- Úroveň gramotnosti již není bipolární, ale rozčleněná na škále od „nízká úroveň“ až po „velmi vysoká úroveň“.
- Úroveň funkční gramotnosti v dětském věku ovlivňují zejména **rodinné prostředí, škola a společnost**.

3 Gramotnost / Katedra primární pedagogiky MUNI

MUNI
PED

3

- Funkční gramotnost není posuzována jako kompaktní celek, jsou v ní zjišťovány různé oblasti, které ji utváří. Některé jsou uvedeny jako příklady. PISA zjišťuje gramotnost čtenářskou, matematickou a přírodovědnou.

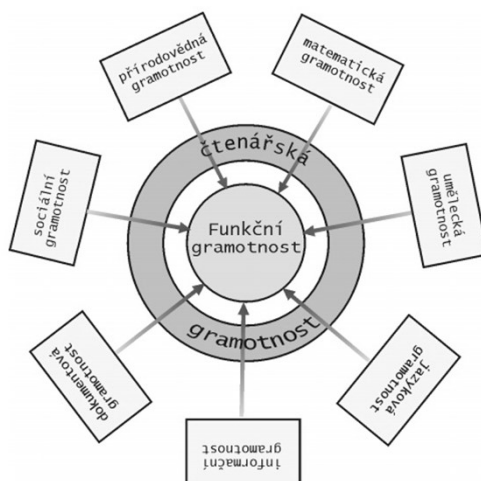

4 Gramotnost / Katedra primární pedagogiky MUNI

MUNI
PED

4

- Zvláštní postavení mezi gramotnostmi má **gramotnost čtenářská**, která umožňuje práci s texty, jejich porozumění a hodnocení.

Čtenářská gramotnost

- Pro výzkum PISA je čtenářská gramotnost (patnáctiletých žáků) charakterizována jako „*schopnost jedince porozumět psanému textu, přemýšlet o něm a používat jej k dosahování určitých cílů, k rozvoji vlastních schopností a vědomostí a k aktivnímu začlenění do života společnosti*“ (OECD 2004; překlad Palečková, Tomášek 2005, s. 37).
- Výzkum PIRLS čtenářskou gramotnost (pro devítileté žáky) definuje jako „*schopnost rozumět formám psaného jazyka, které vyžaduje společnost a/nebo oceňují jednotlivci, a tyto formy používat*“ (Mullis et al. 2004a, s. 3; Harris, Hodges 1995, s. 211).
- Žáci jsou v tomto pojetí považováni za aktivní účastníky procesu konstruování významu čteného, kteří znají efektivní čtenářské strategie, jež během tohoto procesu využívají.

Čtenářské strategie

- Čtenářské strategie jsou záměrné, zaměřené postupy, které kontrolují a modifikují čtenářovu snahu dekodovat text, porozumět slovům a vytvářet význam textu (Bean 2000; Barry 2002; Afflerbach, Pearson, Paris 2007).
- Teoretické zázemí čtenářských strategií nacházíme v konstruktivistických teoriích autonomního učení.

- Mezi základní čtenářské strategie, které rozvíjíme u žáků 1. stupně ZŠ patří zejména tyto:

Strategie	Definice
Určení účelu čtení	Vím, proč čtu to, co čtu.
Vysuzování	Čtení mezi řádky, abych pochopil skryté informace.
Shrnování a spojování v jeden celek	Rozpoznám hlavní body a myšlenky.
Předvídání	Pomocí dostupných informací předvídám co se stane.
Kladení otázek	Udržuji si zvědavost před, během i po čtení.
Vizualizace	Vytvářím si v mysli představy.
Monitorování/sledování porozumění	Uvědomím si, že textu nerozumím.
Určování důležitosti	Najdu hlavní myšlenky a oddělím od nich detaily
Vytváření souvislostí	Vztahuji text k osobní zkušenosti, dalším textům a ke světu

Otázky ke gramotnosti a strategiím

- Viděli jste někdy na praxi pracovat učitele s textem v tomto pojetí?
- Které předměty jsou pro tento typ práce s texty vhodné?
- Pracujete s texty tímto způsobem vy sami (při čtení beletrie, při učení)?

Velkomoravská říše, aneb proč jsem se rozčílila, jak už dlouho ne...

- Vaším úkolem bylo analyzovat zadání práce žákům na téma Velkomoravské říše. Dle mého je takové zadání zcela neadekvátní současnému pojetí vzdělávání (dle RVP ZV). Proč? V diskusi jste velmi dobře identifikovali některé rizikové aspekty takových zadání:
  - žák jen **pasivně opíše**, co bylo napsáno (pokud to přečte),
  - tento typ zápisu nutně povede k **pamětnímu osvojení učiva** bez znalosti souvislostí (jak dlouho si to budou pamatovat?),
  - obsahuje **details**, které jsou pro žáka 4. třídy zcela odtržené od reality a nepochopitelné (učitel má za úkol volit obsah učiva, neučí učebnici, a přizpůsobuje učivo žákům!),
  - takto zpracovaný typ zápisu **nerespektuje styly učení** žáků, možná snad bude vyhovovat vizuálnímu typu žáků, i když i o tom můžou pochybovat...,
  - **nerozvíjí čtenářské dovednosti** žáka, nevede jej k **aktivní práci** s textem.
- A ano, paní učitelka tímto způsobem zadává veškeré úkoly pro vlastivědu a přírodovědu, a ano, jsou to scany sešitu žákyně z dřívějších let.

A jak tedy?

- V diskusích jste nabízeli návrhy, jak zadání práce zlepšit. Děkuji za ně, povětšinou byly dobré a originální 😊
- Shrnula bych je takto:
  - Je důležité s **textem pracovat**,
  - klást dětem při čtení **vhodné otázky**,
  - vtáhnout je **do procesu** čtení,
  - využívat text k dalším **doprovodným činnostem**,
  - **průběžně kontrolovat porozumění** čtenému textu
- Na rozvoj čtenářské gramotnosti jsou velmi vhodné metody kritického myšlení. Znáte některé?
- Práce s textem o Velkomoravské říši jsou příčinou toho, že nezanedbatelné procento žáků odchází z našeho školství s označením funkčně negramotných!

Diagnostikování čtenářské gramotnosti

- Pro diagnostikování úrovně čtenářské dovednosti je vhodná řada metod:
  - **pozorování** žáka při práci s textem,
  - **rozhovor** s žákem nad jeho odpověďmi,
  - **analýza produktů žáka** – testy, sešity (třeba právě zápisy v sešitech), jejich vlastní texty, myšlenkové mapy, pětilístky a další metody kritického myšlení,
  - **testy** čtenářské gramotnosti,
  - **dotazníky** týkající se čtenářského zázemí žáků v rodině a jejich čtenářských zvyklostí

Reflexe dnešního tématu

- Vysvětlím, co je to gramotnost (funkční, čtenářská)?
- Analyzuji důležitost jejího rozvíjení při školní práci?
- Vysvětlím, jaké důsledky má rozvíjení gramotnosti pro výuku?
- Navrhnu metody, kterými čtenářskou gramotnost rozvíjet?
- A jak ji budu diagnostikovat?
- Kdy proběhne další šetření PIRLS?

Literatura ke gramotnosti

- Čteme nejen v hodinách českého jazyka <http://www.csicr.cz/html/PIRLS-cteme/html5/index.html?&locale=CSY&pn=53>
- Publikace s uvolněnými úlohami z PIRLS 2016
https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el_publikace/Mezin%c3%a1rodn%c3%ad%20%c5%a1et%c5%99en%c3%ad/PIRLS_elektronicka_verze.pdf
- Havel, J., Najvarová, V. (2011). Rozvíjení gramotnosti ve výuce na 1. stupni ZŠ. Brno: Masarykova univerzita.
- http://www.kritickemysleni.cz/klisty_archiv.php
- http://www.kritickemysleni.cz/materialy.php?co=kriticke_listky